

Michael Hviid Jacobsen & Søren Kristiansen: **Farligt Feltarbejde - etik og etnografi i sociologien**, Aalborg Universitets Forlag, 2001.

Anmeldt af *Erik Maaløe*, Handelshøjskolen i Århus.

I langt højere grad end skrivebords- og arkivstudier aktualiserer nærhedsstudier, at man forbereder sig etisk til, hvad man kan og vil i mødet med de mennesker, hvis liv man underkaster forskning. Det gælder både om de "andre", man observerer og taler med, ved og kender ens interesse, eller man skjuler sit egentlige forehavende, så de ikke aner, at man ikke "bare" er en kollega og dermed solidarisk med sig og de øvrige kammerater.

Etik er blevet lige så moderne, som moral længe har været yt. Det hænger selvfølgelig ikke sammen, og det er derfor befriende, at forfatterne står inde for et bestemt moral-syn. Det skal vi komme tilbage til til sidst efter en kort gennemgang af selve bogen.

Jacobsen & Kristiansen gennemgår først en række klassiske etikker såsom fx:

- o den teleologiske formålsetik: hensigten helliger midlet;
- o den utilitaristiske konsekvensetik: det, der er til gavn for flest mulige, kan accepteres;
- o pligt-etikken, som alt andet lige sætter grænser for, hvad der kan tillades, fx at man ikke må lyve, end ikke i en god sags tjeneste, fx for at bedre vilkårene for en gruppe, der har krav på sympati.

Men, konkluderer de, etik er præget af "abstrakte og teoretiske diskussioner af vidtløftige, næsten metafysiske principper", jf. side 30. De er alt for verdensfjerne. Vi vil tjene os selv bedre ved direkte at se på de udfordringer, feltarbejde kan stille os overfor. Og det – fortæller bogen – kender én af forfatterne fra egne kropslige reaktioner:

Jacobsen arbejdede 'under cover' i et hospitalskapel som "portør", uden at de andre "døds-arbejdere" vidste, med hvilken hensigt han var der. Det var en designmæssig nødvendighed, mente han, for at kunne "observere det ellers uobserverbare", jf. side 90. De venskaber, de andre portører knyttede til ham, var et problem for ham, både under studiet og ikke mindst siden hen, da det blev afsløret, at han "bare havde brugt dem" til sit eget formål. Det er alt for nemt at sige, at hensigten helliger midlet, for i det nære er der naturligvis tale om et forræderi - en fornemmelse, jeg selv kan genkalde fra mit eget årelange arbejde med medarbejder-ejede virksomheder i USA, og det endog selv om informanterne vidste, hvem jeg var! Bogens øvrige eksempler lader ikke een i tvivl om, at det er en følelse – så vidt der er tale om longitudinale undersøgelser – som kan ramme mange af os.

Men også anden forskning har etiske dimensioner. En i forsknings-etisk henseende særlig berøgt studie er Milgrams elegante autoritetsforsøg. I løbet af en formiddag lod han sagesløse mennesker "lokke" til at påtvinge andre mennesker stigende grader af smerter for at "lære"

dem at huske nonsens serier af ord. Med så lidt kontakt Milgram havde med sine forsøgspersoner, har han aldrig sagt at have haft problemer. Og spørgsmålet er da også, om det ikke netop er fortjenstfuldt af Milgram på så enkel en vis at kunne demonstrere, hvor let almindelige mennesker kan ledes til at påføre andre smerter, hvis de får at vide, at det er i en god sags tjeneste.

I dag strider sådant et forsøg imod en række af de kodekser – ikke mindst kodekser om kendskab til formål, samtykke, gensidig fortrolighed, anonymitet, etc. – som siden er blevet formuleret af en række akademiske faggrupper. Jacobsen & Kristiansen er ikke rigtig glade for sådanne generelle pligt-etiske krav. Det må være den konkrete situation, der tæller – ikke principper.

Tillad mig derfor at præcisere, hvor ked jeg er af, at dette – nemlig anonymitetskravet – som under dække af beskyttelse åbner for allehånde typer af misbrug.

- Anonymitet udelukker informanterne fra at tjekke, om de er citerede korrekt ikke blot i bogstavelig forstand, men også i den rigtige kontekst.
- Anonymitet udelukker læseren fra at kontrollere, om forfatteren har talt med mere end én person, når teksten nævner ”en arbejder udtaler: ..”. Det er klart, at man – for at forebygge repressalier – ikke skal gengive personer, der kritiserer ledelsen med navns nævnelse, det forstår læseren godt.

Men for at sikre troværdighed bør – hævder jeg – anonymitet så vidt muligt undgås, medmindre informanten selv ønsker det. Og det gør de ikke nødvendigvis. Tværtimod kan det være nedværdigende bare at se sig selv omtalt som ”en arbejder” og ikke en person af kød og sine meningers mod.

Alt er farligt, fremhæver bogen, jf. side 68. Man kan risikere at blive bragt i ømtålelige situationer – som van Maanen, der som deltagende observatør under en politirazzia pludselig får stukket en pistol i hånden med ordre om at skyde for at forsvare sig selv og de øvrige betjente – eller som Whyte, der i løbet af sit feltarbejde om gadebander måtte give sin støtte til kriminelle handlinger, inkl. valgsvindel. Hvilket jeg ikke kan se er noget problem, da han jo siden fortalte, at det foregik, og hvordan. Selv har jeg – ved at insistere på en forklaring – lært om skatteunddragelse, regnskabsfusk og i løbet af mit feltarbejde i USA endog fået direkte kendskab til klassisk fagforeningskriminalitet. Det har jeg aldrig berettet om. Det kan man laste mig for, hvis man vil. Så vidt jeg kan se, må man i hvert tilfælde afveje hensynet til den enkelte mod helheden. For mig tæller kildebeskyttelse altså mere end hensynet til almenheden.

Så dramatisk går det vel sjældent, men man skal forberede sig på, hvordan man vil forholde sig til grædende mennesker, der i feltarbejderen pludselig ser et håb om at få hjælp. Og hvad skal man så gøre, når man med bogens ord, jf. side 44, møder mennesker, som bevidst søger at formidle et bestemt indtryk af sig selv til læseren gennem os som forskere – front- eller impression management, (Goffman). Ja, jeg ved godt, hvad jeg søger at gøre i så fald. Men det er en udfordring, hver enkelt skal og må forberede sig til i tide, med de moralske dilemmaer det in-

debærer. Hvad hvis det er gate-keeperen, som søger at manipulere med en, fx leder en hen til særlige informanter frem for andre?

Og hvad med en selv? Kan ikke også forskeren se sig selv som manipulator gennem sit valg af teoretisk ståsted, valg af kilder, ved at fiske efter særlige svar, etc.? Hvordan sikrer vi os, at vi vitterlig får ikke blot at høre, men registrere og videreformidle data, som ellers er os svært ubekvemme? Hvor tæt kan vi tillade os at gå ind på folk uden at overskride deres grænser?

Det er bogens fortjeneste, at den strukturerer og gennemgår en mængde sådanne praktiske eksempler. Det er godt, ikke mindst fordi mange – som jeg – godt nok hylder mange af de ofte fremsatte brede retningslinier, men alligevel har fundet det nødvendigt ind i mellem at bryde med de fleste. Derfor fremhæver bogen, jf. side 93: ”Den eneste måde, hvorpå man kan garantere moralsk og etisk adfærd, er ved at afholde sig fra at udføre undersøgelser (læs feltarbejde)”. Når jeg tænker på alle de numre, som survey-magere laver, så er jeg dog overbevist om, at vi ikke har så meget at stå skoleret for. Metode-litteraturen, denne bog inklusive, viser, i hvor høj grad feltarbejdere er sig langt mere bevidste om, hvad de gør end skrivebordsforskere.

Det er derfor godt, at bogen til slut præciserer, at forskeren netop ved at gå ind, observere og spørge tildeler sig en privilegeret position, jf. side 93. Vi bør derfor – fremhæver bogen som sit ethos – søge at afbalancere vor magt med et øjeblikkets moral – in casu, et medvidende nærvær om at være ansvarlig for den andens velbefindende.

Bogens anbefales hermed til enhver, der skal ud og i gang med et feltarbejde! Anbefalingen skyldtes ikke, at man dermed opfordres til at følge Jacobsen & Kristiansens anbefalinger. Men emnet er væsentligt og deres bog så grundig med sin inspirerende rigdom af eksempler, at den ægger den enkelte til at overveje sine positioner, ikke principielt men i det konkrete.

PS: Det eneste, jeg har at indvende mod bogen, er 1) at bogen trods sin frodighed af eksempler alligevel rummer alt for mange andenhånds referencer – især til ældre, klassiske tekster, 2) at den indimellem er så afbalanceret og villig til at indrømme næsten alle positioner retfærdighed, at det nogle gange kan være svært at identificere pointerne.